

BÁCSKAI SZÉKELY PARTIZÁNOK

„... gyászos lobogó volt ennek a székely népnek a balsors élete. Mert a vándorlás szomorú dolog, a sok vándorlás pedig még szomorúbb. Mi pedig azt a régi-régi vándorlást, a mádefalvi keserű füstöt, soha el nem felejtettük, mert annak a korma apáról fiúra kormozódott; mondom, azt még el sem felejtettük, amikor ezerkilencszáz és negyvenegyben ismét vándorútra buzgattak, hogy aztán Újvidék táján még hosszabbak legyenek az éjszakák. Hát hosszúak is voltak, teli s teli nyugtalansággal s gyakorta rémekkel, mind a négy esztendő. De hogy ne toldjam meg, amit kurtítani kéne, a negyedik évet már nem értük ottan, mert október elején, hirtelen szükségből és nagy harci zenebona között, ismét kerékre keltünk, hogy édes gyökerünkkel hazai földbe kapaszkodjunk, végre s valahára.”¹

Tamási Áron 1960-ban megjelent *Szirom és Boly* című regényéből kapjuk majdhogynem az első híradást a Magyarországra került bukovinai székelyekről. Az általa leírt sorok tömör összefoglalását adják történetüknek, mely máig élő, eleven emlékezet. Sorsuk azonban csak 1944 végéig közös, mert ekkor útjuk kettévált. Az egyik csoport, mely szekerekre ült, s így mentette magát és csekélyke javait, a dél-bácskai falvából Zala megyéig jutott, s 1945 tavaszán került Tolna és Baranya megyébe. (Róluk írt Tamási Áron.)

A másik csoport Bács-Bodrog vármegyében telepedett meg, s történetük egészen más 1944 októberétől, mint az előzőeké. Azoké ismertebb, a Baja környéki községekbe kerültek kevésbé. A három faluról — Csátalja, Gara, Vaskút — kevés szó esett eddig, székely lakosságát a Dunántúl felé menekülők leszádkadt töredékének tartották.²

Csátaljára kerültek azok is, akik 1944 októberében beálltak a Tito vezette partizánok közé. Epizód ez a partizántörténet, de a bukovinai székelység közös történelmének mégis szerves része, mindvégig azok a közös mozgatórugók irányítják, mint a megelőző két évszázados időszakban. Ezért röviden idézzük fel sorsuk legfontosabb állomásait.

Már a múlt század végétől, a millenniumra készülő országban egyre többet foglalkoztak az öt bukovinai székely falu (Andrásfalva, Fogadjisten, Hadikfalva, Istensegíts, Józseffalva) lakóinak magyar területre történő telepítésével, mivel ők kis szigetet alkottak a soknemzetiségű Bukovinában. Sokféle terv született, volt olyan is, mely az ezeréves történelmünket szimbolizáló Pusztaszert jelölte ki számunkra új lakhelyül. Ez a romantikus hazafiság fűtötte elképzelés nem valósult meg, s csak a székelyek egy-egy csoportját sikerült a túlnépesedett falvából más területre telepíteni. Kisebb-nagyobb létszámban kerültek Déva környékére, az Al-Duna mentén néhány faluba, s a huszadik század elején — jobb megélhetést keresve — többen választották a kivándorlást Kanadába.

A második világháború eseményei (a második bécsi döntés, Észak-Bukovinának a Szovjetunióhoz kerülése, a Bukovinában élő németek kitelepítése) újból,

¹ Tamási Áron: *Szirom és boly*. Budapest, 1974. 11. o.

² Osy—Oberding József: A bukovinai székelyek letelepítése a Dunántúlon. *Agrártörténeti Szemle*, 1967. 1—2. sz., 187. o.; Bodor György: Székely honfoglalás 1945-ben. *Forrás*, 1975. 3. sz. 79. o. E két tanulmányra hivatkozik A. Sajti Enikő: Székely letelepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában. 1941. Budapest, 1984. 56. o.

már a végleges megoldás elérhető valóságaként vetették fel a székelyek áttelepítését. Számos terv közül azt fogadták el végül is, ami egy újabb mádéfalvi veszedelmet és ismételt otthonkeresést hordozott magában. A magyar kormány — már a háború utáni területrendezést tartva szem előtt — a bukovinai székelyeket az 1941 áprilisában Magyarországhoz visszakerült Délvidékre telepítette át. Arra használta fel őket, hogy a magyarság számára kedvezőbbé tegye e terület etnikai összetételét, és nem vette figyelembe azt, hogy így több ezer ember sorsával játszik.³ Hiába kérték maguk a székelyek, hogy egyetlen tömbben, a trianoni országterület belsejébe telepítsék őket, kérésüket nem hallgatták meg.

1941 májusában, meglepően gyorsan történt a Dél-Bácskába telepítés. Megelőzőleg semmi jel sem utalt arra, hogy éppen ezt a vitatott, sok-sok problémát magában hordozó peremterületet jelölik ki új otthonuknak. A „hazaérkezés” alig több mint három évig tartott. A háborús események elérték a dél-bácskai területeket. Október 6-án újabb nagy szovjet offenzíva indult, s a magyar kormány rádión keresztül menekülésre szólította fel a székelyeket. Elekes Dénes plébános, aki három dél-bácskai székely faluban (Istenáldás, Istenföldje, Székelytornyos) teljesített szolgálatot, így emlékszik: „Na aztán eljött kérem 1944, Magyarok Nagyszonyának ünnepe, október 8. És kérem szóljt a rádió: Bukovinai telepések meneküljtek! Mondta az útvonalat is, hogy merre. Bácska, Kossuthfalva, Pacsér. Mindjárt Baja felé. Aztán Zalaszentgrót, Sümeg, pacsai járásba meneküljtek!”⁴

A falvak népének — mostani tudásunk szerint — nagyobbik része elindult a megadott útvonalon.⁵ Azok azonban, akikhez nem jutott el a menekülésre szólító rádióüzenet, nem mozdultak, vagy ha tudtak is róla, késlekedtek, és már nem volt lehetőségük csatlakozni társaikhoz, s eljutni a Dunántúlra. A partizánok, vagy a szovjet csapatok fogságába kerültek. A későn mozdulók egy csoportja (a Magyarkanizsa, Topolya, Csantavér környéki kisebb-nagyobb falvak népe) Szabadka irányába indult, ahol már ott voltak az orosz csapatok, s menekülési útjuk elzáródott.⁶ A rádión történt felszólítás után tehát egy-két nap késlekedés elég volt ahhoz, hogy ne lehessen a trianoni országterületre menekülni. Szabadkáról visszairányították őket falvaikba.

A bukovinai székelyek története ezután kapcsolódott össze a jugoszláviai partizánmozgalommal, a Petőfi Sándor Népfelszabadító Rohamdandáréval, ismertebb nevén a Petőfi-brigáddal. Ezért igen vázlatosan tekintsük át ennek történetét is.

Az első magyar zászlóalj a Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztagok Parancsnoksága által kiadott utasításnak megfelelően 1943 augusztusában jött létre Szlavóniában. Felsőbb parancsra e zászlóaljat úgy hozták létre, hogy

3 A bácskai székely telepítésről részletesen A. Sajti Entkő: A katonai közigazgatás és nemzetiségpolitika a Délvidéken, 1941 április. In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica 3—32. o. Szeged, 1982. és uő.: Székely letelepítés és nemzetiségpolitika... I. m.

4 Türr István Múzeum (TIM) Adattár 1140. 89., Elekes Dénes plébános (Kalaznó, Tolna megye) visszaemlékezései.

5 A Dunántúlra menekült, később Tolnában, Baranyában letelepített székelyek számára vonatkozóan l.: Osz Oberding József, 1967. 188. o.; Bodor György, 1975. 3. sz. 79. o.; A Sajti Entkő, 1984. 58. o.

6 Kőhegyi Mihály—Tóth Agnes: A bukovinai székelyek letelepítése Észak-Bácskában. Dunatáj, 1989. 4. sz., 61. o.

minden harcoló magyar nemzetiségűt kivontak a különböző katonai alakulatokból, melyek a Népfelszabadító Hadseregbe tartoztak. A parancs kimondta:

„A fentebb említett csapattest létrehozásának elsődrendű politikai jelentősége van.”⁷ A magyar zászlóaljnak és a német századnak a magyar és német falvakban kellett kifejteniük olyan propagandát, mely a nemzetiségeket bevonta volna a fegyveres ellenállásba.⁸ A vezényleti nyelv (a magyar zászlóalj esetében) a magyar volt, a harcosoknak jogukban állt partizánsapkájukon az ötágú csillag mellé a nemzetiszínű kokárdát kitűzni.⁹

A nemzetiségi alakulatok, köztük a magyar is, azt a célt szolgálták, melyet a JKP igen fontosnak tartott. Nevezetesen: „... a nemzetiségi kérdés megoldását már a népfelszabadító háborúban.”¹⁰ Az elvek és utasítások már sokkal inkább a jövőre vonatkoztak, mintsem a jelenre. A JKP a zászlóalj létrehozásával a Jugoszláviában élő nemzetiségek támogatását szerette volna megnyerni a háború utáni hatalomátvételhez.

Az 1944 márciusában közzétett felhívás az egyes ember érdekeire hivatkozva, pontosan és egyértelműen fogalmaz: „Lépjetek be a nemzeti felszabadító hadsereg kötelékébe, a szerbekkel és horvátokkal testvéri közösségbe, mert önmagatokat, családokat és vagyonotokat csakis küzdelem árán őrizhettek meg.”¹¹

A partizánalakulatokhoz azonban csak 1944 utolsó hónapjától kezdve csatlakoztak nagyobb számban magyarok, tehát akkor, amikor a szovjet csapatok már elérték a Délvidéket.

A terület (Bácska, Bánát, Baranya) 1944. október 17-én a Tito által aláírt rendelet értelmében katonai közigazgatás alá került, amit a következőképpen indokoltak: „Azok a rendkívüli körülmények, amelyek között e területek a megszállás idején éltek, valamint annak szükségessége, hogy minél gyorsabban és teljesebben hárítsunk el minden olyan szerencsétlenséget, amelyet népünknek okoztak a megszállók és az *ide telepített idegen elemek* [...] megköveteli, hogy kezdetben minden hatalom a hadsereg kezében legyen.”¹²

A közigazgatást és a bírói hatalmat a hadsereg egységei gyakorolták. A rendkívüli helyzetre, a katonai közigazgatásra azért volt szükség — mint az az indoklásból kiderült, „mert így biztosítható a Bánát, a Bácska és Baranya jugoszláv jellege.”¹³ A rendelet és az indoklás az ott élő ellenséges, idegen elemek, a nemzetiségek ellen irányult: „Gyökeresen le kell számoljunk minden svábbal és mindazokkal a magyarokkal, akik büntetettek hajtottak végre.”¹⁴

7 A Horvátországi Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztagek parancsnokságának határozata, 1943. augusztus 9. Közli *Baki Ferenc—Vébel Lajos*: A Petőfi-brigád. Novi Sad, 1968. 27. o.

8 Uo. 34. o.

9 Uo. 30. o.: *Godó Agnes*: Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban. In: *Gazsi József—Pintér István* (szerk.): Fegyverrel a fasiszmus ellen. Budapest, 1986. 259—260. o. A létrehozott nemzetiségi zászlóaljok politikai jelentőségét mutatja a II. hadtest törzsfőnöke és politikai biztosa által kiadott elvi utasítás is: „A méltó megjelenés és a sajátos feladat megköveteli, hogy ezek az elvtársak megfelelően legyenek öltözettel ellátva. Ezért sorakoztassák fel a századot és a zászlóaljat, állapítsák meg, hány pár cipőre, illetve katonai egyenruhára van szükség, és a saját elvtársaitoktól vegyék el a szükséges lábbelit és ruházatot, és öltöztessék fel a magyarokat és a németeket. Természetesen ezt, mint különös szükségyszerűséget, meg kell magyaráznok elvtársaitoknak”.

10 *Baki Ferenc—Vébel Lajos*, 1986. 32. o.

11 Uo. 74. o. A szlavónia-vidéki Nemzeti Felszabadító Bizottság felhívása, 1944 március.

12 *A. Sajtó Enikő*: Délvidék 1941—1944. Budapest, 1987. 244. o.

13 Uo. 246. o.

14 Uo.

A megváltozott történelmi helyzetben nem a nemzetiségek megnyerésére (mint a nemzetiségi alakulatok létrehozásánál), hanem a leszámolásra kerül a hangsúly. Nem véletlen tehát, hogy a magyarok nagyobb számban csak 1944 végén csatlakoztak a partizánalakulatokhoz.

A székelyek — akikről külön is megemlékeznek a bűnösök felsorolásakor — igen veszélyeztetett helyzetbe kerültek. Első számú ellenségek lettek, sorsuk rendkívül bizonytalanra vált. Miután visszaérkeztek dél-bácskai falvaikba, a partizánok felügyelete mellett dolgoztak a határban, végezték a betakarítást, lakhelyüket nem hagyhatták el. Ebben a helyzetben érte őket a partizántoborzás, melynek vajdasági központja Bácsstopolya volt.

Civil ruhás magyarok vörös és nemzetiszínű zászlókkal járták be a környéket. A székelyek közül 28-an ekkor csatlakoztak hozzájuk a csantavéri vendéglőben, s irták alá belépésüket az alakuló vajdasági Petőfi Sándor zászlóaljba.¹⁵ Az agitátorok elmondták nekik, hogy táborkba fogják őket zárni. A munkatáborok felállítása (ahova főként németek és magyarok kerültek) már a katonai közigazgatás bevezetése előtt megkezdődött, több volt pusztá fenyegetésnél.

A toborzás, melynek során a 28 személy aláírta a partizánokhoz való csatlakozásról szóló nyilatkozatot, 1944. október 24-én történt Csantavéren. Minderre így emlékeznek: „Elmondták, hogy táborkba kerülünk. Jelentkezzen, aki akar. ... Két gyermek volt, szüleim.”¹⁶ — „De ez olyan érdekes volt. Mi odaálltunk melléjük, az ő oldalukra, mert már láttuk, hogy nincs mese és haza. És ha mégis ők győznek? Akkor maradunk talán, mert az ő érdekükbe harcolunk.”¹⁷ A toborzás körülményei, az agitálók érvei, a partizánok állás magyarázata a legegységesebben így hangzott: „Én megmondom, az úgy kezdődött el, hogy azt mondták: aki beáll partizán, annak a családját nem bántják.”¹⁸

A sokat hányódott székelyek igyekeztek megkeresni azt a lehetőséget, mely vándorlásuk végét jelenthette. A partizánok állás döntő mozzanata tehát ez lehetett, arra azonban önmagában nem magyarázat, hogy miért csak 28-an látták a partizánokhoz való csatlakozásban a maguk és családjuk védelmére a biztosítékot, s miért csak egyetlen délvidéki telepés faluból, Istenesről álltak be a vajdasági Petőfi-zászlóaljba. Ennek megértéséhez fontossá válik egyetlen embernek, neveltetésének és családjának története is.

Illés Gábor apja még Bukovinából vándorolt ki 1906-ban — jobb megélhetést keresve — a túlnépesedett Istensegítről Kanadába. Itt került kapcsolatba a szakszervezeti mozgalommal. 1926-ban családjával visszatért Bukovinába, de

15 A 28 székely partizánról kevés szó esik a szakirodalomban. Godó Agnes munkáiban megemlíti őket, s amikor a jugoszláviai partizánalakulatokhoz került magyar nemzetiségűeket különböző csoportokra bontja, ezt írja róluk: „A Bukovinából a Bácskába telepített családok közt sokan voltak, akik megszöktek a horthysta közigazgatás által számukra kijelölt területről, és jelentkeztek a vajdasági alakulatokba. A legtöbbször a 36., illetve az 51. hadosztályok alakulataihoz kerültek, de néhányan átmentek a magyar zászlóaljokba, és a háború befejezéséig részt vettek a harcokban. Magyar állampolgárok csoportjának tekintendők, mivel többségük hazánkban él, főleg Bács-Kiskun megyében.” *Godó Agnes*, 1968. 271. o.

A vajdasági magyar zászlóalj megalakulására emlékező partizán, Cservenák Pál mint kuriózumot említi őket: „Jellemző, hogy a csantavéri önkéntesek között menetel 42 bukovinai csángó magyar is, a bajsalakkal pedig tizenhat muzsikós cigány. Mindannyian példásan megállták a helyüket.” (A székelyek számára rosszul emlékezik.) *Baki Ferenc—Vébel Lajos*, 1968. 124. o.

16 TIM Adattár 1235. 89. o. Illés Gábor visszaemlékezése. Megköszönöm *Kelemen Mártonnak* az interjú elkészítésében nyújtott segítséget.

17 TIM Adattár 1235. 89., *Buzás Imre* visszaemlékezése.

18 TIM Adattár 1235. 89., *Nagy Lajos* visszaemlékezése.

ott is figyelemmel kísérte a baloldali mozgalmakat. Hasonlóan a többi székeltekhez, őket is a Délvidékre telepítették, s már 1942-től kezdve kapcsolatot tartott — immár Istenes községben — a partizánokkal. Gyógyszert és élelmet juttattak el hozzájuk. Illés Gábor apja révén került kapcsolatba velük. Tanyán laktak, ezért kevésbé voltak a magyar csendőrök szeme előtt.¹⁹ Ő lépett be elsőként a partizánok közé, és őt követték falujának fiataljai.

Elhatározásukhoz minden bizonnyal hozzájárult — Illés Gábor személyes példáján túl — az is, hogy az agitálók azt mondták, mindössze rendfenntartó szerepük lesz az előrenyomuló orosz csapatok mögött.²⁰ Csantavérről Bácsstopolyára, onnan Zomborba vitték őket, innen pedig Magyarországra, a sellyei Draschkovich-kastélyba, ahol megkapták a kiképzést. Itt tartózkodtak addig, míg összevonták a jugoszláviai Népfelszabadító Hadsereg magyar alegységeit, a vajdaságiakat és a szlavóniakat (az 1943-ban alakult Petőfi-zászlóalj), és megalakult 1944. december 31-én, Csányoszró községben a 15. Petőfi Sándor Népfelszabadító Rohamdandár. 1200 fővel, ami négy zászlóalj, azon belül négy-négy századot jelentett.²¹

A felkészülés időszakát követően azonban a Petőfi-brigád, köztük a 28 székely, nem pusztán rendfenntartó alakulatként működött. Részt vett a Verőce térségében folyó harcokban, felderítő feladatokat láttak el a Dráva menti védelmi állásokban, lényegében a Duna-Dráva torkolatától Barcsig húzódó terepszakaszon, s a 3. Ukrán front déli szárnyának biztosításában is szerepet kaptak, ami fontos volt a budapesti hadműveletek sikere érdekében.

A visszaemlékezők elbeszéléseiből kiderül, hogy felszerelésük, ellátásuk bizony igencsak hiányos volt. A nehéz körülmények között igyekeztek együtt maradni, együvé tartozásuk erős volt, ami történelmük egészére is jellemző. „Egy szakaszban voltunk, úgy igyekeztünk, hogy egymás mellett maradjunk, amikor bekvártélyoztak minket, mindig úgy, hogy szomszédok voltunk.”²² — „A székelyek egy helyen voltak. Általában úgy szerettük, ha egy helyen húzódtunk meg. Vagy két házhoz osztottuk be magunkat.”²³

Az októbertől februárig eltelt időszakban semmi hír sem érkezett családjukról, akik 1944 novemberének elején a szabadkai és a szikcsi internáló táborba kerültek. Az első híradást akkor kapták róluk, amikor 1945 februárjában a jugoszláv hatóságok kiutasították őket, majd Szegedre szállították.²⁴ Ekkor a magyar dandár Pettenden (Baranya megye) tartózkodott, ahova rövid pihenőre vonultak. Itt adták elő sérelmüket Kis Ferencnek, a Petőfi-brigád parancsnokának, aki azonban nem tudott választ adni kérdéseikre.²⁵

Az a reményük tehát, hogy családjukat megmenthetik, hogy nem kell újra otthont keresniük — ami a partizánok közé vezette őket —, semmivé foszlott. Emlékezéseikben még ma is visszatér fájdalmas megcsalottságuk, hiszen miközben harcoltak, szeretteik munkatáborba kerültek, majd kiutasították őket

19 TIM Adattár 1235. 89., *Bíró Boldizsár, Búzás Imre, Illés Gábor visszaemlékezései.*

20 TIM Adattár 1235. 89., *Bíró Boldizsár, Búzás Imre visszaemlékezése.*

21 *Godó Agnes: Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban.* Budapest, 1972. 159. o.; *uő.: Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban.* In: *Tóth Sándor (szerk.): Magyarország hadtörténete.* II. k. Budapest, 1986. 497. o.

22 TIM Adattár 1235. 89., *Bíró Boldizsár visszaemlékezése.*

23 TIM Adattár 1235. 89., *Búzás Imre visszaemlékezése.*

24 A székelyek Szegedre kerülésének körülményeiről *Kőhegyi Mihály—Merk Zsuzsa: Székelyek Szegeden.* (Kézirat) 1990.

25 TIM Adattár 1235. 89., *Búzás Imre, Illés Gábor visszaemlékezései.*

Jugoszláviából. Sérelmüket még az 1960-as évektől szervezett partizántalálkozókon is előadták: „Ott mondta a tábornok, ha valakinek van fájós pontja visszamenőleg, adja elő. Mondtuk neki, hogy nekünk székelyeknek fájós pontunk főleg van. Mondtam neki, hogy hogy történt az, hogy mi elmentünk a frontra önként, és szüleinket átrakták? Mi hozta ezt?” Választ nem kaptak, csak bocsánatkérést, mondván: „A háború olyan zavaros volt.”²⁶

A pettendi pihenő idején értesült a dandár az Ideiglenes Nemzeti Kormány toborzó felhívásáról, amit 1945. január 30-án tettek közzé. Közülük többen — a közeli bolgár alakulatok biztosságára és támogatásával — szerettek volna átállni a szervezendő magyar hadseregbe. Baranya megye, ahol tartózkodtak, még hadműveleti terület volt, s hogy szándékukat megvalósíthassák, át kellett volna jutniuk a Dunán. Átállási kísérletük kiderült, amit szökésnek minősítettek és meg is toroltak. A partizánbíróság két magyart halálra ítélt, akiket ki is végeztek.²⁷

A megtorlás ellenére mégis voltak olyanok, akiknek sikerült az átállás, köztük két székelynek is. Az egyikük Illés Gábor volt, aki erre így emlékezik:

„Mi a bolgárokkal voltunk együtt, ők azt mondták, hogy megalakult a magyar Vörös Hadsereg. Az átállt csantavérieriek közül kivégeztek kettőt. A bolgárok mondták, hogy: Mit kerestek ti a szerbeknél? Egyre inkább szerb parancsnokokat helyeztek át a Petőfi-brigádba. [...] Nem mertek a többiek átjönni a magyar hadseregbe, mert azt a két csantavérit kivégezték. Kajtár Vilmos velem együtt átállt.”²⁸

A többi székely, kettejük kivételével, részt vett a további harcokban. 1945. március 6-án kezdődött az utolsó nagy német offenzíva, melynek célja az volt, hogy a Dunántúlról kiszorítsa a szovjet csapatokat, és hogy a számukra igen fontos területet — a háború továbbfolytatása érdekében — elfoglalhassák. A németek délen átkeltek a Dráván, védelmi állást hoztak létre, így biztosítva a Balaton és a Velencei-tó közötti áttörési kísérletet. Bolmány (Bolman) falunál építettek ki hidfőt, amit váltakozóan sikerű, egészen március 21-ig tartó harcokban sikerült csak felszámolni. Itt vívta a Petőfi-brigád leghosszabb és egyben legvéresebb csatáját. Ötvenen meghaltak, közöttük öt székely is volt.²⁹ A bolmányi csata után a Petőfi-brigád meg is szűnt, életben maradt tagjait különböző alakulatokhoz osztották.

A május közepén befejeződött harcok után a székelyeknek meg kellett kereshük családjukat, akikről csak annyit tudtak, hogy valahol Magyarországon vannak. Újabb fejezet indult ekkor a székely partizánok életében. A harcok során szétszóródtak, sokan különböző kórházakban érték meg a háború végét. Más-más helyről indulva igyekeztek megtalálni hozzátartozóikat. Erre az időre így emlékeznek:

„Hát közben vége lett, most hova, hova? Jövünk haza. Elindultunk volna, de nincsenek ott a szülők. Át vannak telepítve. Ide s ide, Csátaljára, még azt sem tudtam, hogy merre létezik Csátalja. [...] Meg kellett valahogy a hozzátartozókat keresni. Nem tudtuk, hogy merre. A Mohácsi-szigeten keresztül jöttünk.”³⁰

²⁶ TIM Adattár 1235. 89., *Bűzös Imre* visszaemlékezése.

²⁷ *Godó Ágnes*, 1972. 174–177. o.

²⁸ TIM Adattár 1235. 89., *Illés Gábor* visszaemlékezése.

²⁹ *Baki Ferenc—Vébel Lajos*, 1968. 9., 21. o.

³⁰ TIM Adattár 1235. 89., *Biró Boldizsár* visszaemlékezése.

Egy másik székely a zombori kórházban érte meg a háború végét. Haza vezető útját érdemes hosszabban idézni: „Amikor Zomborban sétáltam az utcán, látom, jön velem szemben egy rendőr, ottani jugoszláv öltözkében. Mondom neki: Zdrávo! Ő is mondja: Zdrávo! Mondom neki: Tud magyarul? Az mondja: Az anyád szentségit, magyar vagyok. Kérdezi tőlem: Maga kicsoda? Mondom neki, hogy őszintén veszem, úgy néz ki, mint nyúl a bokorban. No hát hogyan? Mondom úgy, hogy a szüleimet áttelepítették Magyarországra, én a fronton megsebesültem, most kórházban vagyok. Sétálok és töröm a fejem, hogy találom meg a szüleimet. Azt mondja, majd én megkeresem. Hát én majdnem elsírtam magam.”³¹

Felmerült a Bácskában maradás lehetősége is. „Amikor akarok átmenni, akkor kérdeznak meg, hogy nem-e vagyok kíváncsi, ott maradni [Jugoszláviában], és vigyem vissza a szülőket. Hát én azt nem tudom, míg át nem jövök [Magyarországra], hogy vannak a szüleim ott. Ha ők beleegyeznek, akkor visszamegyünk. Ezt ígértem az ezredirodán. Szabadkán. Aztán mikor hazamentem, mondtam édesanyámnak. Mondta, hogy: Fiam nézd, itt az összes székely, majd csak lesz valahogy. Telik az idő, talán adnak földet. Ezt-azt, és akkor megkezdjük az életet.”³²

1945 nyarának végén hazaérkeztek mindazok, akik túléltek a háborút, de az újra. a székelység történetében nem először újrakezdett élet számunkra is újabb sérelmeket, nehézségeket hozott. Letelepítésük Bács-Bodrog megyében csak az ott élő németekkel való összeköltöztetéssel vált lehetővé, egy évig éltek egy fedél alatt, miközben a székelyek és a németek is érezték kiszolgáltatottságukat, s kényszerű összearzátságuk számtalan összeütközést eredményezett.

A politikai élet változásai az évek során átértékelték a háború alatti tetteiket. A „láncos kutya” időszakában nem volt tanácsos felemlíteni jugoszláviai partizán múltjukat. „A forradalom előtt abból, hogy Jugoszláviában voltunk partizánok, elég sok problémánk volt. Voltak sokan, akik a szemünkbe vágták, hogy menjünk Titóhoz. és ott követeljünk telepet. Saját népüktől is megkaptam ezt.”³³

Elismerésük, igazolásuk és kitüntetésük 1956 után történt meg. Magyarországon az utóbbi években s a napjainkban folyó változások, a rendszerváltás következtében felülvizsgálják, s újra átértékelik tetteiket. Önként vállalt, küzdelmekkel teli útkeresésük a megmaradásért, melynek a legtöbbjüknél semmilyen elvi, ideológiai vagy politikai indíttatása nem volt, így válik sajátos kelet-európai sorssá.

31 TIM Adattár 1235. 89., Búzás Imre visszaemlékezése.

32 Uo.

33 Uo.

A SZÉKELY PARTIZÁNOK NÉVSORA

Beréti István
Bertók István
Bíró Boldizsár
Bíró István*
Bíró Lázár
Búzás Ferenc
Búzás Imre
Curkan Vilmos
Gyórfi István*
Illés Gábor
Kajtár Lázár*
Kajtár Vilmos
Kovács Ambrus
Kurkó József

Lovász Jakab
Lovász Lázár
Lovász Menyhért
Molnár Ferenc
Nagy Lajos
Nyíresi Ferenc*
Muczi Adrás
Papp Ferenc*
Papp István
Papp Lajos
Percz Mátyás
Turbuk Menyhért
Varga József
Varga Pál

A székelyek között volt két délvidéki, csantavéri magyar is, Muczi András és Percz Mátyás, akik székely családba nősültek. A csillaggal jelöltek a bolmányi harcokban estek el.